

Válka o Slovensko

Bylo dávno po převratu, plynuly dny a týdny, a ani na Slovensku nic nenasvědčovalo tomu, že by se situace vyvíjela směrem ke společnému státu, naopak. První pokus o vojenské obsazení Slovenska učinila pražská vláda už začátkem listopadu 1918; Maďaři však proti jejím vojákům mobilizovali a během dvou týdnů je vyhnali. Člen Národního výboru Vavro Šrobár, považovaný v Praze za nejloajálnějšího Slováka, jakého si lze vůbec představit, „vládl“ v těch dnech Slovensku z Uherské Skalice, městečka na samé hranici s Moravou. Působilo to až komicky: kdykoli se odtamtud dalo zase utéct, a i sám Šrobár, když si s maďarskou přesilou nevěděl rady, nakonec utekl.

O měsíc později, 10. prosince 1918, tedy pražský revoluční parlament učinil pokus číslo dvě a zavedl na Slovensku mimořádná opatření. Vavro Šrobár byl jmenován ministrem s plnou mocí pro Slovensko a kromě řady kompetencí dostal k ruce i vlastní malou slovenskou úřednickou „vládu“.

Praha zároveň přispěchala s prohlášením, že se jedná jen o dočasné opatření vynucené okolnostmi, v žádném případě ne o předzvěst autonomie, o níž se mluvilo v Pittsburské dohodě. Dne 12. prosince 1918 Šrobár se svým novým týmem rozbil stan v Žilině, opět tam nikým nevitán. Maďaři, opouštějící zemi jen velmi neochotně, ho dál nepustili a jeho vlastní Slováci o počínání podivného ministra nejevili zvláštní zájem.

Šrobár byl nejpřesvědčenějším čechoslovakistou ze všech, víc než Masaryk a kdokoli z Čechů. Představoval si, že Slováci se stanou kulturním národem tak, že se nechají asimilovat českým vlivem. V takové pozici se až do roku 1921 stal na Slovensku neomezeným pánem, de facto diktátorem, a dopustil se při tom bohužel mnoha

politických chyb. Bylo zvláštní, že ani zpětně, s dlouhým časovým odstupem tří desítek let, na svém tehdejšímu postupu neshledával nic problematického.

„Spravoval jsem Slovensko tak, jak jsme se naučili spravovat stát od Maďarů. Neviděli jsme v této metodě velké chyby, protože jsme spravovali národ podle jemu známých a v něm vžitých principů vládnutí.“ Myslel tím zavírání do vězení, vypovídání ze země atd., zejména poté, co 5. března 1919 vyhlásil na Slovensku výjimečný stav. Tímto způsobem Šrobár nasměroval proti republice třeba Andreje Hlinku, který zpočátku, po vzniku státu, byl zastáncem čs. ideje, v roce 1921 však přešel do opozice a v té potom, s pár peripetemi, zůstal.

A když Šrobár administrativním opatřením (protože chtěl) zrušil Slovenskou národní radu — v níž měli převahu pročesky smýšlející evangelíci —, zaplnili politické vakuum Hlinkovi katolíci. Ty už Šrobár zrušit nedokázal, bylo jich příliš mnoho. Svůj první návrh na autonomii Slovenska podali hlinkovci v pražském parlamentu v lednu 1922, a později ještě mnohokrát. S „čechoslovakistickou“ (Čechy kontrolovanou) republikou se nikdy nesmířili.

Pravda byla, že s Maďary, opouštějícími Slovensko, si Šrobár moc nevěděl rady. Ani po obsazení Prešpurku (Bratislavy) 1. ledna 1919, ani poté, co se tam o měsíc později jeho vláda přestěhovala, si nevytvořil silný názor na to, kudy by měly vést jižní slovenské hranice. Nikdy v minulosti vlastně žádné neexistovaly. Nyní je tedy začali tvořit hlavně Češi, aniž Slováci nebo Maďaři, kterých se to především týkalo, rozuměli přesně, o co jde.

Šrobárova činnost nepřinesla nikomu moc radosti. Nejméně asi Masarykovi — jak nasvědčuje dochovaná korespondence, v níž se prezident svého ministra-diktátora snažil nabádat, aby zejména maďarské spoluobčany tolik nedráždil. Děsilo ho, když Šrobár plošně, způsobem vzbuzujícím mezinárodní pohoršení, začal rušit maďarské školy a když začal přejmenovávat ulice maďarských měst. „Zapomínáte na naši slabost,“ snažil se ho krotit prezident. „Nemáte na Slovensku za sebou žádnou velkou moc: i naši nejlepší lidé jsou slabí, nejsou pevní jako Maďaři...“

Prezident sám uměl manipulovat stejně jako Šrobár, tím spíš mu rozuměl. Když se to Masarykovi hodilo, byl schopný tvrdit, že Maďaři na Slovensku vlastně nejsou Maďaři, ale „pomadžarští Slováci“. Bylo to podobné, jako když jindy tvrdil, že „Slováci jsou vlastně Češi“. Nebo když v září 1921 řekl francouzským novinám: „Není slovenského národa, to je vynález maďarské propagandy. Češi a Slováci jsou bratři. Mluví dvěma jazyky, mezi nimiž je menší rozdíl než mezi severní a jižní němčinou. Rozumějí si dokonale. Dělí je jenom stupeň kulturní...“ Prezident si až do smrti přál, aby Češi a Slováci splývali a splývali, až zcela splynou. Přes to všechno však rozuměl dramatickému vývoji na Slovensku mnohem lépe než jeho ministr, který věřil, že vše vyřeší administrativní opatření.

Celý svět viděl, že Slováci se do české náruče nehrnou, a nabízela se tedy otázka, jak je to u nich vlastně s principem sebeurčení, na který se Masaryk celou válku odvolával. Na Slovensku neproběhl plebiscit a v Revolučním národním shromáždění (prvním čs. parlamentu) byli Slováci zastoupeni jen neobyčejně symbolicky. Masaryk měl i na to odpověď: na Slovensku se lidové hlasování vůbec nedá připustit, protože lid je tam po desetiletích útlaku natolik zaostalý, že vůbec nedokáže politicky myslet, nedokázal by se tedy během plebiscitu kompetentně vyjádřit. „Za takových okolností třeba přijmout stanovisko vůdců lidu.“

Kdo jsou tito vůdci, byla však otázka. Podle Masarykova názoru z roku 1919 jím nebyl třeba už zmíněný Andrej Hlinka, představitel slovenských katolíků: v onom roce seděl ve vězení na Mírově. Za to, že se ilegálně zúčastnil mírové konference v Paříži a přednesl tam slovenské separatistické požadavky, strávil ve vazbě sedm měsíců.

Otázka, kterou si Masaryk naopak nekladl, byla, zda do republiky pojmout či nepojmout rozsáhlé oblasti jižního Slovenska s čistě maďarským obyvatelstvem. Téma jižní slovenské hranice bylo jedním z mála, v němž se prezident neshodl ani s Edvardem Benešem. Ministr zahraničí na mírové konferenci prosazoval zábor co největšího kusu maďarského území včetně Velkého Žitného ostrova, s odůvodněním, že tudy vede pro republiku klíčová

železnice. Dne 12. března 1919 mu Masaryk napsal, že s jeho postupem nesouhlasí. Beneš potvrdil, že Maďarů by mělo být do republiky pojato co nejméně. V Paříži však nadále postupoval jako dosud a Velký Žitný ostrov nakonec pro republiku získal.

Masaryk i potom dával najevo, že jeho názor na věc je jiný než Benešův. Ještě během konference vzkázal do Paříže prostřednictvím generála Jana Smutse, vlivného představitele britského impéria, že by byl ochoten přenechat Maďarům Velký Žitný ostrov výměnou za zaručenou ochranu Bratislavy. Zaskočil tím poněkud Beneše s Kramářem, kteří považovali Dunaj i s okolím za teritorium pro čSR už vybojované. Společným úsilím se jim pak podařilo přesvědčit dohodové státníky, aby k Masarykovu stanovisku nepřihlíželi. Případ každopádně otevřel zajímavou otázku, kdo vlastně řídí čs. zahraniční politiku: zda prezident, požívající mezinárodní autority, nebo vláda, jejíž členy sice ve světě v podstatě nikdo neznal, ale která vznikla z vůle lidí doma.

Masaryk Beneše za jeho pařížský postup vůči Maďarům nikdy veřejně nekritizoval, zároveň si však svůj odlišný názor ani v dalších letech nenechával pro sebe. V roce 1930 vzbudil velké mezinárodní vzrušení jeho rozhovor pro agenturu London General Press. Zopakoval v něm, že si umí představit, že by se republika území kolem Dunaje vzdala. Prezidentovy názory se dostaly až na pořad jednání vlády, osobně je dementoval ministerský předseda Udržal. Masaryk se bránil, že agentura otiskla rozhovor, který nebyl autorizován, a že soukromou konverzací vlastně ani není třeba dementovat. Jeho zahraničněpolitická iniciativa, přesahující jeho kompetence, však i tentokrát vzbudila úžas daleko za hranicemi čSR.

V onom roce 1919, kdy se o slovenské jižní hranici rozhodovalo, do situace nečekaně vstoupili maďarští komunisté. Už už to vypadalo, že jejich země ustoupí diplomatickému tlaku Dohody a s vyklizením Slovenska se smíří. Pak ale v Budapešti zvítězila bolševická revoluce — a její vedoucí představitelé se odvážili, čeho předchozí vláda ne. Na konci května 1919 vojska tzv. Maďarské republiky rad zaútočila, prorazila první čs. obrannou linii, za kterou už nebyly žádné další, a během necelých tří týdnů obsadila skoro dvě třetiny

slovenského území. Maďarští komunisté dobyli Košice, ohrožovali Bratislavu, a na slovenském území dokonce vyhlásili svůj vlastní loutkový stát, Slovenskou republiku rad.

Proč se republika lépe nebránila? Třeba proto, že v mnoha českých hlavách tehdy stále ještě probíhala revoluce. Skoro nikdo nevěděl, zač vlastně bojovat: za čs. stát, který měl zatím na jihu Slovenska neobyčejně spornou identitu, nebo za nastolení diktatury proletariátu zatím v Užhorodě a Nových Zámcích a postupně na celém světě? Trvalo celý měsíc, než byl útok odražen a mezi oběma zeměmi mohlo být podepsáno příměří. Prvního července 1919 začal nový odsun maďarských vojáků a úředníků ze Slovenska, který byl tentokrát doveden do konce; jejich čeští nástupci se mohli ujmout uprázdněných úřadů.

Zmatečný průběh války s Maďary měl pro republiku jednu dobrou stránku: urychlil konstituování čs. armády, zejména jejího velení. Legie samy nové velitele nevychovaly, ani nemohly. Rekrutovali se z dobrovolníků, kteří v civilu vykonávali všední povolání. Nikdo z nich nebyl absolventem žádné vojenské akademie, všechny zkušenosti získávali pouze v boji, pokud se do něj dostali. Chaos na Slovensku, jemuž nedokázali zabránit ani Italové, kteří čs. armádě veleli, vedl Masaryka k tomu, že svěřil nejvyšší armádní posty Francouzům.

Ne každý viděl, že po vzniku republiky mezi legionáři a jejich „tatíčkem“ přestala existovat ona samozřejmá jednota, která vznikla v čase tvorby legií na Rusi v roce 1917. Legionáři vracející se z války zpět domů byli vítáni jako hrdinové. Pravda však zároveň byla, že mnohým z těch, kteří přišli především z Ruska, republika od začátku vadila: brali ji jen jako provizorium, které bude fungovat po nezbytně nutnou dobu, než i v Praze, stejně jako v sovětském Rusku, zvítězí bolševická revoluce. Mnozí z nich se v letech 1920—1921 o toto vítězství snažili zuby nehty. „Tatíček“, v zájmu státu, často mlčel o tom, co si o současném chování svých válečných hrdinů myslí. Dal si za úkol zachovat ve výrocích, které by se jich týkaly, nejvyšší opatrnost, a svého rozhodnutí se po celou dobu první republiky držel.

Co se na tom všem zdá nejzvláštnější: že ten nejvykřičenější „čechoslovakista“, za jakého byl Masaryk považován, ve skutečnosti věřil ve Slovensko jako už v nic jiného. Ať už Masaryk význam slovenské řeči redukoval nebo ne, ať už slovenská specifika zjednodušoval nejnemožnějším způsobem, ve skutečnosti považoval Slovensko za nejperspektivnější část země i národa. Byl si jist, že až Slováci postoupí jen maličko na cestě nezbytného kulturního vývoje, začnou růst rychleji než Češi. V jednom vzrušeném rozhovoru se svěřil Karlu Čapkovi: „Slovensko jim bude malé a lidé z hor budou sestupovat do nížin a do měst, jako se to děje jinde... Československo, to znamená jenom větší Čechy, ale také a zvláště větší Slovensko. Československý národ nebude produktem nějakého přenárodnění nebo pasivní amalgamizace, nýbrž výsledkem přirozeného růstu populačního a kulturního. Slovenská politika, která by aspoň trochu myslela na budoucnost, by musila především počítat s faktem, že *vliv a účast Slováků na životě celého státu poroste...*“ Jejich odlišnosti ne vždy vnímal, uškodit jim ale nechtěl.